



כסלו התשס"א



בס"ד

"שמעון ולוי אחי דינה" – סכנת השימוש המוטה בניתוח הספרותי לפרשת וישלח (ע"פ שעורו של הרב אלחנן סמט)

2. פרופ' מאיר שטרנברג בחוברת 'הספרות' ד' מס' 2 (אפריל 1973) "איזון עדין בסיפור אונס דינה" (עמ' 193-231).

א. "מתגלה כאן לקורא לראשונה (- בסוף פסוק כו) שדינה הוחזקה מאז האונס בביתו של שכם, ומכאן שהחיים ניהלו את כל המשא ומתן בדרך של סחיטה... מתגלה לקורא **תוך כדי הדיווח על מעשה האלימות**, שמהרגע שבני יעקב לא הסכימו לקבל את תכתיב הנישואין של חמור ושכם, לא נותרה להם ברירה אלא לפעול בכוח כדי להוציא את דינה מבית שכם."

ב. "לאור עדיפותם המספרית של החיים (הכתוב מטעים כאן שישני בני יעקב עמדו מול 'העיר' כולה), אין זה פלא שדאגו לסלול את הדרך לפעולתם באמצעות תחבולת מרמה שתאזן את יחסי הכוחות."

ג. "סדר המסירה (- בפסוקים כה-כו) – תחילה נהרגים אנשי העיר; לאחר מכן שכם וחמור; ורק לבסוף נלקחת דינה – משמיענו, שכדי להגיע להוצאת דינה מבית שכם היה תחילה צורך לחסל את שאר בני העיר."

ד. "לפני תיאור הקטל ההמוני מקדים המספר ומציין שפעולת עונשין זו בוצעה על ידי 'שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה'... כשהקורא בא לשפוט את שמעון ולוי על מעשיהם שבפסוקים הבאים, עליו לקחת בחשבון שהם לא רק 'בני יעקב', אלא גם 'אחי דינה' – היינו אחיה גם מאב וגם מאם; ולא מאם סתם, אלא מאם שאינה אהובה על בעלה..."

ה. הכתוב נוקט ב"שורת תחבולות, שמטרתן להזכיר לקורא בעצם תיאור העונש את חומרת החטא שקדם לו וגרם אותו. עצם ההתנפלות האכזרית 'בטח' על החיים... [מזכירה את] התנפלותו האכזרית של שכם על דינה באותה העיר, אלא שלשכם הייתה הרבה פחות הצדקה מאשר לאחים והוא גם הסתכן פחות... אמצעי הקישור הספציפי ביותר בין שתי האפיזודות... – החטא והעונש – הוא החזרה על מילות מפתח מסוימות שהופיעו לראשונה בתיאור האונס. חזרות אלה... מקרינות השתמעויות ליניאריות-סיבתיות שיש בהן כדי להצדיק במידת מה את הנקמה". כוונתו להשוואת פסוקים אלו:

תיאור העונש	תיאור החטא
ותצא דינה... ונרא אֹתָהּ ו... ויקחו... איש חֲרָבוֹ... שְׂכָם... וַיִּהְרָגוּ...	וַיִּקַּח אֹתָהּ וַיִּשְׁכַּב אִתָּהּ וַיִּקְחוּ אֶת דִּינָה מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁכַּב אִתָּהּ וַיִּהְרָגוּ... וַיִּשְׁכַּב אִתָּהּ וַיִּקְחוּ אֶת דִּינָה מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁכַּב אִתָּהּ וַיִּהְרָגוּ...

"בתיאור האונס הוענקה לפועל 'לקח' משמעות אלימה מסוג אחד, וכעת בתיאור התגובה, הוא מקבל משמעויות אלימות לא פחות, אם כי מסוגים אחרים: כאילו לקיחה ברוטאלית אחת הובילה ללקיחה ברוטאלית אחרת."

1. בראשית פרק ל"ד

(א) ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב לראות בבנות הארץ: (ב) וירא אותה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ ויקח אותה וישכב אותה ויענה: (ג) ותדבק נפשו בדינה בת יעקב ויאָהב את הנער וידבר על לב הנער: (ד) ויאמר שכם אל חמור אביו לאמר קח לי את הילדה הזאת לאשה: (ה) ויעקב שמע כי טמא את דינה בתו ובניו היו את מקנהו בשדה והחרש יעקב עד באם: (ו) ויצא חמור אבי שכם אל יעקב לדבר אתו: (ז) ובני יעקב באו מן השדה כשמעם ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה: (ח) וידבר חמור אתם לאמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם תנו נא אתה לו לאשה: (ט) והתחתנו אותנו בנתיכם ותתנו לנו ואת בנתינו תקחו לכם: (י) ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם שבו וסחרוה והאחוזו בה: (יא) ויאמר שכם אל אביה ואל אחיה אמצא חן בעיניכם ואשר תאמרו אלי אתו: (יב) הרבו עלי מאד מהר ימתו ואתנה באשר תאמרו אלי ותנו לי את הנער לאשה: (יג) ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחתם: (יד) ויאמרו אליהם לא נוכח לעשות הדבר הזה לתת את אחותנו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה הוא לנו: (טו) אך בזאת נאות לכם אם תהיו כמנו להמל לכם כל זכר: (טז) ונתנו את בנתינו לכם ואת בנתיכם נקח לנו וישבנו אתכם והיינו לעם אחד: (יז) ואם לא תשמעו אלינו להמול ולקחנו את בנתנו והלכנו: (יח) וייטבו דבריהם בעיני חמור ובעיני שכם בן חמור: (יט) ולא אחר הנער לעשות הדבר כי חפץ בבת יעקב והוא נכבד מכל בית אביו: (כ) ויבא חמור ושכם בנו אל שער עירם וידברו אל אנשי עירם לאמר: (כא) האנשים האלה שלמים הם אתנו וישבו בארץ ויסחרו אותה והארץ חנה רחבת ידים לפניהם את בנתם נקח לנו לנשים ואת בנתינו נתן להם: (כב) אך בזאת יאתו לנו האנשים לשבת אתנו להיות לעם אחד בהמול לנו כל זכר באשר הם נמלים: (כג) מקנהם וקנינם וכל בהמתם הלא לנו הם אך נאותה להם וישבו אתנו: (כד) וישמעו אל חמור ואל שכם בנו כל יצאי שער עירו וימלו כל זכר כל יצאי שער עירו: (כה) ויהי ביום השלישי בהיותם כאבים ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר: (כו) ואת חמור ואת שכם בנו הרגו לפי חרב ויקחו את דינה מבית שכם ויצאו: (כז) בני יעקב באו על החללים ויבאו העיר אשר טמאו אחותם: (כח) את צאנם ואת בקרם ואת חמריהם ואת אשר בעיר ואת אשר בשדה לקחו: (כט) ואת כל חילם ואת כל טפם ואת נשיהם שבו ויבאו ואת כל אשר בבית: (ל) ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אתי להבאישיני בישב הארץ בפנעני ובפרזי ואני מתי מספר ונאספו עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי: (לא) ויאמרו הקזונה יעשה את אחותנו:

האמצעים'; מרמה נשאר מרמה גם אם יש לה 'הצדקה', וסופה כשלוף" (עמ' 28).
 "אחת האידיאות המרכזיות במקרא (ובמיוחד בסיפורי האבות שבספר בראשית) [היא] מלחמתו נגד הערמה-המרמה, ניגודה של יראת ה'" (עמ' 17).

4. בראשית פרק ל"ג

(יח) וַיָּבֵא יַעֲקֹב שְׁלֹם עִיר שְׁכֵם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן... וַיַּחַן אֶת פְּנֵי הָעִיר.
 (יט) וַיִּקֶן אֶת חֲלֻקַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָטָה שָׁם אֶהְלוּ מִיַּד בְּנֵי חָמוֹר אֲבֵי שְׁכֵם בְּמֵאָה קֶשֶׁטָה.
 ל"ה, ד וַיִּתְּנוּ אֶל יַעֲקֹב אֶת כָּל אֱלֹהֵי הַנֶּכֶר אֲשֶׁר בְּיָדָם... וַיִּטְמְן אֹתָם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֲלֵה אֲשֶׁר עִם שְׁכֵם.

5. רש"י

"שלם" – שלם בגופו, שנתרפא מצלעתו; שלם בממונו, שלא חסר כלום מכל אותו דורו; שלם בתורתו, שלא שכח תלמודו בבית לבן.
 "עיר שכם" – כמו לעיר, וכמוהו: "עד בואנה בית לחם" (רות א', יט).

6. ספר היובלים (בראש פרק ל)

ובשנת אחת לשבוע הששי עלה (- יעקב) שלם אשר מזרחה לשכם בשלום, בחודש הרביעי. ושם חטפו את דינה בת יעקב...

7. רשב"ם

"ויבא יעקב שלם" – אל עיר ששמה שלם, כמו 'ותבאנה בית לחם'.
 "עיר שכם" – עירו של שכם (- בן חמור), כמו "כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי היא" (במדבר כ"א, כו), כדכתיב: "וירא אותה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ" (ל"ד, ב).
 והמפרש 'שכם' – שם העיר, טועה הוא... וגם מי שמפרש 'שלם' – שלם בתורתו, שלם בממונו' – טועה הוא לפי הפשט, שאין דרך המקרא לדבר כך.

8. ר"י אברבנאל

נראה לי שהיה 'שכם' שם המקום כולו... ובתחילת המחוז פגע יעקב בבואו מפדן ארם, ושם קרה עניין דינה, בשלם שהיה עיר ממחוז שכם.

9. ספר היובלים (לא, ב) על "האלה אשר עם שכם" "האלה אשר בארץ שכם".

10. שטרנברג (עמ' 211)

"בעקבות הטבח ההמוני... הכתוב משמיענו יפה, שהעונש הוא מעבר לכל פרופורציה לחטא. העובדות מדברות בעד עצמן. יחד עם החוטא העיקרי... נהרגים כל אנשי העיר".

11. ר"י אברבנאל

ואין ספק שהייתה 'עיר קטנה ואנשים בה מעט' (על פי קהלת ט', יד), ולכן יכלו שמעון ולוי לעשות את הפועל.

אילו נותקה אפיזודה זו מהקשרה, היינו חושבים ללא ספק שהם נבדלים מהאחרים לרעה, שהרי לפי קני המידה המוסריים המקובלים רצח נחשב לפשע חמור לאין ערוך מביזה. אבל בהקשר הקונקרטי של סיפורנו ההפך הוא הנכון... על שמעון ולוי נשפך כאן במרכז אור חיובי ממקור בלתי צפוי – משורת הנגדות עם יתר האחים... פסוקים כה-כט נחלקים לשני חלקים בעלי פתיחות אנאלוגיות: האחד פותח בתיאור מעשי "שני בני יעקב שמעון ולוי" (פסוקים כה-כו), והשני עוסק במעשי "בני יעקב" הנותרים (פסוקים כז-כט). שני חלקים אלה שווים באורכם (36 מילים לעומת 37)... אף על פי שפעולותיהם של שמעון ולוי מעוצבות בדרמטיות מרשימה, הדיווח על הרצח מצטיין בתכליתיותו. על רקע זה בולטת השתהות המופלגת של המספר על פעולות הביזה, השתהות הכרוכה לא רק בפירוט ארכני (החורג מהנורמה המקראית) אלא גם בחזרות מרובות... להיטותם אחרי השלל מוצגת באמצעות האנאלוגיה הניגודית עם שמעון ולוי: שמעון ולוי הם היחידים שנטלו על עצמם סיכון מסוים: "ויבאו על העיר", בעוד שהאחרים "באו על החללים"...

בניתוח פסוק יג הראיתי בהרחבה, שעיקר ההצדקה ל"מרמה" טמון במשפט החותם את הפסוק: "אשר טמא את דינה אחותם". והנה, משפט זה מופיע מחדש... בתיאור הביזה: "ויבזו העיר אשר טמאו אחותם" (פסוק כז)... אבל הפעם אין משפט זה מלמד זכות על בני יעקב אלה. להפך... המשפט "אשר טמאו אחותם" פועל כאן בכיוון רטורי הפוך לזה שבפסוק יג... [יש לו] אפקט אירוני מרשיע... האירוניה מכינה את הקורא להגיב תגובה שלילית על התיאור המזעזע של הביזה (- נראה שכוונתו היא שהאירוניה נובעת מכך שפעולת ענישה למי 'שטימאו את אחותם' אינה יכולה להיות בו בזמן בעלת מטרות רווח כלכלי, כפי שהייתה פעולת הביזה של האחים)...

שמעון ולוי הם היחידים הדבקים בנורמות אנטי-חומרניות... כל עניינם הוא בנקמה על התועבה שבוצעה באחותם ובמחית החרפה שהומטה... על המשפחה כולה... עמדתם האידאליסטית, הקיצונית והבלתי מתפשרת הופכת אותם למורכבים... שבגיבורי הסיפור. דברים אלה תופסים... גם לגבי המשכו של הסיפור.

תיאור הביזה משמש, כאמור, כעימות מוסרי בינם לבין שאר בני יעקב, שמהם הם מתפלגים פתאום, ואילו הפסוקים האחרונים (ל-לא) נועדו להמשיך ולבסס את אהדת הקורא אליהם, באמצעות... ההנגדה עם האב.

..המספר אינו מכריע במפורש בוויכוח משפחתי זה... הוא משאיר כביכול את העניין פתוח ומותיר את ההכרעה לקורא. אך למעשה הוא רחוק מלהישאר ניטרלי. הבעיות המוסריות שהסיפור מעלה הן כה סבוכות... שאין הוא יכול להזדהות באופן מלא וחד משמעי עם אף אחד מן הצדדים. אבל... השארת המילה האחרונה – ואיזו מילה אחרונה! – לשמעון ולוי רומזת לנו בבירור למי נתון עיקר אהדתו.

3. ניסן אררט: "קריאה על פי 'הסדר' בסיפור המקראי – לאיזון הקריאה בפרשת דינה"

"מן העובדה שתכנית המרמה נכשלה, רשאים אנו לראות משום גילוי דעת שלילי של המספר: 'אין המטרה מקדשת את